

- (13) JAKOBSON, R.: *Nyelvészet és poétika*. In: *Hang-jel-vers*. Gondolat, Budapest, 1969. 211–257. old.
- (14) Legutolsó változatát lásd: *Aspekty literárneho textu*. Pedagogická fakulta v Nitre, Nitra, 1989. 44–45. old.
- (15) MIKO, F.: *Pojem textu*. Romboid 1987/9. sz. 69. old.
- (16) MIKO, F.: *Estetika výrazu*. SPN, Bratislava, 1969. 18. old.
- (17) i. m.
- (18) i. m. 44. old.
- (19) MIKO, F.: *Aspekty literárneho textu*. Pedagogická fakulta v Nitre, Nitra, 1989. 44. old.
- (20) MIKO, F.: *Hodnoty a literárny proces*. Tatran, Bratislava, 1982. 34. old.
- (21) Miko, F.: *Brutalita výrazu v kontexte diela*. In: PLESNÍK, L. – SULÍK, I. (szerk.): *O interpretácii umeleckého textu 16*. Všpg v Nitre, Nitra, 1995. 11. old.
- (22) ZAJAC, P.: i. m. 37. old.
- (23) ZEMAN L.: *Tisztelegés egy életmű előtt (František Miko 80 éves)*. Irodalmi Szemle 2000/3–4. sz. 114. old.
- (24) PLESNÍK, L.: *Pragmatické aspekty Mikovej koncepcie textu*. In: uő: *Pragmatická estetika textu*. Všpg v Nitre, Nitra, 1995. 95. old.
- (25) MIKO, F.: *Od epiky k lyrike*. Tatran, Bratislava, 1973. 31. old.
- (26) i. m. 26. old.
- (27) A szöveg és a stílus ilyen értelmű összefüggéséről részletesebben lásd SZABÓ Zoltán idézett tanulmányát.
- (28) MIKO, F.: *Literárne dielo ako text*. In: *O interpretácii umeleckého textu 11*. Pedagogická fakulta v Nitre, Nitra, 1989. 95. old.
- (29) i. m.
- (30) MIKO, F.: *Aspekty literárneho textu*. Pedagogická fakulta v Nitre, Nitra, 1989. 74. old.
- (31) A koncepció részletesebb tárgyalását és gyakorlati alkalmazását lásd *A végtelen novella poétikája* című tanulmányomban.

MIKO, František: *Az epikától a líráig. Az irodalmi mű stilisztikai vizsgálata*. Fordította: ZEMAN László. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2000.

Benyovszky Krisztián

Narratológia és hermeneutika

A fiatal irodalmár első önálló kötete a FISZ Könyvek sorozatában jelent meg, fenntartva az eddigi kiadványok hiánypótló szerepét: a magyar irodalomban és irodalomtudományban friss (bár még nem minden esetben kiforrott) szemlélet és hangvétel érvényesítését. Bengi László kötete egyaránt hozzájárul a tudományos igényű irodalomszemlélet tapasztalatához és az értelmezési kérdések oktatásban kamatoztatható gyakorlatához.

Az ELTE doktoranduszának debütáló kötete imponáló vállalkozás; a minden bizonnyal a 20. századi magyar próza csúcsteljesítményei közé tartozó *Kosztolányi*-szövegek mellett a kortárs honi prózakánon reprezentatív alkotásainak elemzésére tesz kísérletet. A kötet ennek megfelelően két, nagyjából egyenlő terjedelmű részre oszlik, bár egy fontos különbséget már itt jeleznünk kell: a (többnyire) hosszabb lélegzetvételű Kosztolányi-elemzések elsősorban viszonylagosan „kerek” értelmezést, értelem-egészt nyújtanak, szemben a második rész szövegeivel, melyeket mindenképp az igényes, elméletileg kellően reflektált recenziók közé sorolhatunk.

Az „In memoriam Cornelia Esti” című nyitótanulmány az egyik legkanonizáltabb és legtöbbet értelmezett Kosztolányi-művet vizsgálja, az Esti Kornél-kötet „zárónovelláját”. Ahogy Bengi is röviden kitér rá, a szöveg hatástörténetében uralkodó értelmezési séma elsősorban az utazás és az életút közt fennálló metaforikus avagy allegorikus kapcsolat kimutatásában és elemzésében érdekelt, és maga Bengi is ezen az úton indul el, azonban szemben azokkal az értelmezésekkel, melyek nem fordítanak különösebb fi-

gyelmet a metaforikus szerkezet szövegbeli konstituálódására, az „In memoriam Cornelii Esti” elsősorban a metaforizálódás és narráció összefüggéseire és a metaforikus rendszer változásaira figyel az olvasás „előrehaladása” mentén. A háttérben az „intelligere, interpretare, applicare” Jauss által az irodalmi hermeneutikába emelt (1) hármassága működik, az olvasás horizontváltásait összekötve a metaforikus szerkezetben az olvasás folyamata során bekövetkező változásokkal. (2)

Az észlelő első olvasatban a szöveg a „szocializációs folyamatok metaforikus tereként” (3) strukturálódik, azonban az irónia révén, amely meggátolja a tragikus hangnem érvényesülését és amely Bengi szerint az elbeszélő szöveg modalitását egységesíti, az újraolvasás horizontjában ez az értelmezés már nem látszik teljesen adekvátnak. Az irónia egyrészt az első olvasat által felállított narratíva váratlan „bukásában” (az élet csatáit folyamatosan megnyerő ember története váratlanul a leszállás révén a halálba torkollik, visszamenőleg érvénytelenítve a küzdelmet dicsőítő szentenciákat), másrészt az elbeszélői diszkurzus hangsúlyosan közhelyszerű tanulságaiban manifesztálódik. (4) Az irónia problematikája nyelvfilozófiai kérdéseket vet fel; egyrészt a szöveg előbbiekben „felírt” struktúrájában megkülönböztethető egy szó szerinti és egy metaforikus szint, melyek megkülönböztetésében az irónia játszik fontos szerepet. Másrészt ez a kettőség elképzelhető magán a metaforikus szinten belül is, itt az első szint a szocializációs folyamatok metaforikus tere lenne, melyet az irónia a fentiekben leírt módon diszkreditál, elválasztva ezt a szintet a lét értelmezésének releváns szintjétől.

Bengi megkezdett gondolatmenetét a halott metafora Rorty-i fogalmán keresztül emeli általánosabb filozófiai kontextusba. Rorty alapján a halott metafora olyan trópus, mely a köznapi használatban rögzített értelmet nyer, így lényegében megszűnik metaforaként funkcionálni. A novella hangzatos szentenciáit és közhelyszerű formuláit valóban termékenyen lehet értelmezni ebből az irányból, és a szerző azon művelete sem tűnik erőszakoltnak, amellyel az eddigiekkel összhangban az irónia szövegbeli funkcióját a nyelvi megelőzöttség tapasztalatával kapcsolja össze. (5)

A Kosztolányi-szöveg nyelvfilozófiai hozadékának elemzése után a megérkezés motívumának és az autentikus lét problematikájának tárgyalása következik. Bengi értelmezése nyomán olyan életút-narratíva rajzolódik ki, amelyik az autentikus létből (Esti célja először a megérkezés, azaz Bengi értelmezésében metaforikus szinten a halál) a létfeljuttetés állapotába vezet (hiszen Esti „elfelejti” célját, a megérkezés az előrehaladó szövegben immár a szociális térben betöltött minél előnyösebb pozícióra utal), majd a leszállás az elbeszélő én autentikus létének kezdeteként értelmezhető. Bár Bengi interpretációja erősen Heideggerre hagyatkozik, önkényességről mégsem beszélhetünk, mert az értelmezés végig a szöveg közelében mozog, termékeny szoros olvasatát nyújtva annak.

A kötet nyitószövege nemcsak azért érdemel kitüntetett figyelmet, mert ez az „Elbeszélés kihívása”-nak legszínvonalasabb tanulmánya, hanem azért is, mert markánsan magába sűríti az egész kötet legjellemzőbb vonásait.

E jellegzetességek egyike a szövegek összességére kiterjeszhető: az írások háttérben működő erőteljes narratológiai elemzés, mely az esetek többségében alapul szolgál a filozófiai, irodalomelméleti stb. kontextusokat mozgósító értelmezésekhez, melyekben jelentős hangsúlyt kap a befogadás folyamatának vizsgálata. Egy önmagában álló narratív vizsgálat magában rejti az érdektelenné válás veszélyét, hiszen egy bizonyos ponton túl óhatatlanul megmutatkoznak eme közelítésmód jelentős korlátai, másrészt azonban az elbeszélő szövegek esetében (kissé erősen fogalmazva) a narratológiai alapozás elengedhetetlen egy valóban adekvát olvasat létrehozásához. A kötet tanulmányai termékenyen hasznosítják a narratív vizsgálatok „eredményeit”, anélkül, hogy az elbeszélő-szerkezet vizsgálata öncélúvá válna.

A másik fontos, a kötet írásait összekötő közös jegy a lábjegyzetelés termékeny módja, az apparátus ugyanis sok esetben jelentősen kitérít az interpretációk horizontját. A

főszövegek kerek (néhány esetben talán túlságosan is kerek) értelmezései mellett a lábjegyzetekben olyan más irányok jelennek meg, melyek jelentősen eltérnek az „alapértelmezéstől” és szerkezetileg is alátámasztják a szerzőnek azt a többször tematizált előfeltevését, amely szerint az irodalmi művek jelentésképzését nem lehet lezárni és a „jelentést” meghatározott számú olvasatra redukálni.

Az Esti Kornél-értelmezés kivételnek tekinthető abból a szempontból, hogy a kötet többi Kosztolányi-dolgozata a szerzői kánon peremén található szövegeket preferálja, szemben a recepció által központi fontosságúnak ítélt írásokkal. A kötet harmadik tanulmánya például Kosztolányi 'Egy asszony beszél' című elbeszélés-ciklusával foglalkozik, mely inkább csak említésszerűen, mintsem komoly értelmezések szintjén van jelen a szakirodalomban, eltekintve néhány kivételtől, mint például a Bengi által is viszonylag hosszan tárgyalt *Thomka Beáta*-írásoktól. Így a szerző véleménye szerint az ezen szövegekkel (is) foglalkozó írások és monográfiák csupán néhány alapvető általános megállapítást tesznek, anélkül, hogy a szövegeket szorosabban megvizsgálják és több fontos kérdést problematizálnának.

Az egyik ilyen, ebben a tanulmányban kiemelt fontosságúként kezelt kérdés a ciklus egyes írásainak egymáshoz való viszonya, illetve differenciáltabban az elbeszélők identitása – lehetséges-e ezen szövegeket egy elbeszélőnek tulajdonítani – és a különböző szövegek megalkotottságának (esetleges) eltérései. E kérdések megválaszolása fontos lehet mind a ciklus részeinek, mind a ciklus egészének értelmezésében. A tanulmány két egymástól határozottan elkülönülő értelmezési módszert alkalmaz: az egyes szövegeket önmagában tárgyaló interpretációk mellett a ciklus egészét kiemelt kontextusként kezelő elemzést, mégpedig oly módon, hogy a különálló szövegek vizsgálata során nyert kérdésirányokat, előfeltevéseket reflektáltan alkalmazza a ciklus további darabjaira. Ezek alapján elsősorban az ironia (mint Kosztolányi esetében többnyire termékenyen alkalmazható és a tanulmány szerzője által is valószínűleg kedvelt alakzat), az önironia, illetve a viszonylagosság kérdése kerül elsősorban az interpretáció horizontjába. Az értelmezési kísérlet termékeny voltához nagyban hozzájárul a fentiekben már említett narratológiai szigor, mely talán ennek az írásnak az esetében bizonyul a leggyümölcsözőbbnek.

Amellett, hogy a Kosztolányi-értelmezéseket látom a kötet előremutatóbb, jobban sikerült részének, meg kell említenem az 'Önreflexív prózatechnika és többreű jelentésszerkezet' című írást, amely véleményem szerint a tanulmánykötet legzavarbaejtőbb szövege. Az elméleti alapozás foghíjas mivolta, a megfogalmazás hiányosságai, a diszkurzív összetettség hiánya és a többi tanulmányban oly jól funkcionáló lábjegyzet-apparátus teljes mellőzése arra enged következtetni, hogy a szerző egy korábbi írásáról van szó. Nem tudni, mi okból kapott helyet ebben a válogatásban, hiszen annak színvonalemelésére nem igazán alkalmas.

A második fejezetben ugyancsak a nyitótanulmány a legfigyelemreméltóbb, melyben *Bodor Ádám* 'Sinistra körzet'-ével foglalkozik a szerző. Az írás annyiban mindenképpen túlmutat a primer recenzió keretein, hogy a „regény” (addigi) recepcióját is reflexió tárgyává teszi. Amiben a recepció jelentős része „elmarasztalhatónak” tetszik, az a Bodor-szöveg megalkotottságának nem maradéktalanul következetes tárgyalása; a szövegszerű-

Ebben a tanulmányban kiemelt fontosságúként kezelt kérdés a ciklus egyes írásainak egymáshoz való viszonya, illetve differenciáltabban az elbeszélők identitása – lehetséges-e ezen szövegeket egy elbeszélőnek tulajdonítani – és a különböző szövegek megalkotottságának (esetleges) eltérései. E kérdések megválaszolása fontos lehet mind a ciklus részeinek, mind a ciklus egészének értelmezésében.

ségre való reflektálást sok helyen antropológiai avagy politikai kérdések játékba hozása helyettesíti. Bengi tehát egy ezen hiányosságot „pótoló” elemzésre tesz kísérletet, értelmezésének horizontjában elsősorban az ismétlődés különböző poétikai megoldásaival és funkciójával. Az ismétlődésen egyrészt a motívumokat, illetve a motivikus szerkesztésmódot lehet érteni, azonban a jelenség ennél jóval kiterjedtebb és a szöveg értelemképzésében is jóval fontosabb helyet foglal el. A szöveg több szintjén funkcionáló ismétlődések a szubjektumok felcserélhetőségét, az elcsúszások pedig az identitás rögzíthetlenségét jelzik.

A múlt elbeszélhetőségének kérdésével két írás is foglalkozik, *Márton László* és *Darvasi László* szövegei kapcsán. A „posztmodern történelmi regény”-t tekintve maga a kérdés mindenképpen relevánsnak mondható, hisz az elemzett szövegekben olyan újszerű viszonyrendszer körvonalazódik múlt és jelen közt, amely alapvetően átalakíthatja történelemszemléletünket. Maguk az elemzések betöltik (feltételezett) funkciójukat: a két regény igényes (és érvényesnek mondható) elemzései, értékelései. Mindezekhez az is hozzátartozik azonban, hogy létezik átfogóbb, ezeket a szövegeket (is) tárgyaló tanulmány, amelyik jóval kiterjedtebb kontextusba helyezi a posztmodern történelmi regény problémáját. (6)

A kötet keltette összbenyomás mindenképpen kedvező: az olvasó egyrészt elméletileg reflektált és elsősorban a Kosztolányi-elemzések esetében előremutató, másrészt a recepcióval dialógusképes, sőt annak megújíthatóságát is megelőlegező írásokkal találkozik Bengi László első kötetében.

Jegyzet

(1) v.ö.: JAUSS, Hans Robert: *A költői szöveg az olvasás horizontváltásában*. In: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris, Bp. 1997. 320. old.

(2) Ahogy a szerző egy lábjegyzetében utal rá, a metafora az adott tanulmány kontextusában elsősorban olvasási alakzatként értendő.

(3) v.ö.: BENGI László: *Az elbeszélés kihívása*. Fisz, Bp., 2000. 8. old.

(4) A magam részéről egy lépéssel tovább mennék Benginél: elképzelhető egy olyan ironikus szerkezet is, melyben a szöveg lényegében önmagát olvassa azzal, hogy eme közhelyes szentenciák révén reflektál a vilamosút mint életútalakzat (azaz lényegében az „út mint élet” allegorikus szerkezet) „elégtelen” mivoltára.

(5) v.ö.: BENGI, 16. old.

(6) v.ö.: RÁCZ I. Péter: *A történelmi narratíva poétikai szerepe*. Prae 2000/1–2. sz. 117–157. old.

BENGI László: *Az elbeszélés kihívása*. FISZ, Bp, 2000.

Stemler Miklós
